

Christelijk onderwijs: een venster op de hemel

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

Het is stil in de klas. We zitten in het lokaal van meester Jongeneel. Het is een lokaal met hoge ramen. Aan de wanden hangen opgezette dieren: een buizerd, een reiger en een vos. In kasten liggen schedeltjes en eieren en in een weckpot zit een foetus van een reeëjong. De meester gaat beginnen: we hebben biologie. Hij gaat het vandaag hebben over de metamorfose van de vlinder. Hij vertelt over dit wonderlijke gebeuren en laat dia's zien van het gehele proces van gedaanteverwisseling van eitje tot vlinder. 'Hoe wonderlijk heeft God dit alles gemaakt', zegt hij. De tranen staan in zijn ogen. Ik zie het nog voor me. Hij staat bij het raam op deze stralende dag. De zon schijnt naar binnen. Meester Jongeneel wijst met zijn hand naar het blauw van de hemel en hij zegt: 'De metamorfose is ook een beeld van ons mensen. We moeten door Gods genade veranderd worden tot een nieuwe schepping. Wat een gedaanteverwisseling zal dat zijn'.

Voor mij belichaamt meester Jongeneel in deze les het ideaal van christelijk onderwijs. Christelijk onderwijs is diepe, wezenlijke vorming van leerlingen tot mensen die de grootheid Gods in de natuur zien en het heil en welzijn van de naaste zoeken. Christelijk onderwijs is een venster op de hemel.

Het is niet gemakkelijk om dit ideaal vorm te geven. Hoe moet je in je lessen vensters openen op de hemel? Er gebeuren hele mooie dingen op dit gebied, maar er wordt door velen ook een verlegenheid ervaren om dit ideaal vorm te geven. Ik wil leraren graag tot een hand en een voet zijn in het doordenken van deze problematiek¹. In dit artikel wil ik dat bij wijze van een drieluik of triptiek doen. Eerst wil ik in kort bestek nader ingaan op de vraag waarom we hier een verlegenheid ervaren (paragraaf 1). Voorts wil ik de vraag beantwoorden hoe deze verlegenheid kan worden opgeheven (paragraaf 2). Tenslotte zal ik een en ander uitwerken naar de alledaagse lespraktijk (paragraaf 3). Het geheel wil ik met een korte conclusie afsluiten.

1. Verlegenheid

Naar mijn overtuiging zijn er drie oorzaken aan te geven die deze verlegenheid verklaren.

Ten eerste hebben wij te maken met een overheid die zeer pragmatisch en functionalistisch aankijkt tegen onderwijs. Het regeerakkoord van het huidige kabinet stelt in haar onderwijsparagraaf dat het onderwijs gericht moet zijn op voorbereiding van de huidige leerlingen op de kenniseconomie. Taal en rekenen zijn hierbij kernvakken, waarbij deze vakken sterk functionalistisch worden benaderd. Het kabinet benadrukt dat de leerresultaten zoveel mogelijk objectief meetbaar moeten zijn. Ook het begrip excellentie wordt door het huidige kabinet louter in genoemde zin gedefinieerd. Dit ideaal laat weinig ruimte aan echte *Bildung*. Het is in dit licht veelzeggend dat de studenten van de Universiteit van Amsterdam in de afgelopen weken (februari en maart 2015) hebben geprotesteerd tegen het louter op prestatie en functionalisme gerichte onderwijs. De minister heeft de schuld van dit

¹ Dit artikel is een sterk verkorte korte weergave van de inhoud van een boek dat ik voor het Lectoraat Christelijk leraarschap van Hogeschool Driestar-educatief te Gouda schreef: Ewald Mackay, *Een venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk*, Uitgeverij De Banier, Apeldoorn, 2014. Dit boek bevat naast mijn eigen visie een reeks voorbeeldlessen van leraren uit het basis-, voortgezet en hoger onderwijs.

prestatie-denken bij de universiteit gelegd. In feite is het kabinet echter zelf de prediker van dit ideaal. Via de inspectie worden de scholen vervolgens afgerekend op hun leerresultaten. Vanwege de algehele maatschappelijke situatie is de druk van de inspectie op de scholen alsmaar hoger geworden. Er is in het hele land een sfeer van controle, argwaan en angst ontstaan. De directies en leraren van de scholen voelen deze druk. De curriculumdwang is enorm en de druk om alles vast te leggen in meetsystemen navenant. Dit alles maakt het leraren op christelijke scholen moeilijk om hun ideaal vorm te geven.

Ten tweede hebben wij te maken met een algemeen aanvaard dualisme in de wetenschap. Geloof en weten zijn geheel gescheiden gebieden geworden. Wie ze met elkaar verbindt, zoals de Maastrichtse hoogleraar geneeskunde Onno van Schayck die het wonder toeliet in zijn wetenschappelijke denken, krijgt de hoon van de academische wereld over zich heen. Onze schoolvakken zijn in hoge mate, qua curriculum en perspectief, gekleurd door dit dualisme. Vaak zijn we zelf ook binnen dit dualistische kader opgeleid. Het risico van beïnvloeding is dan groot.

Ten derde hebben wij – maar dit is minder een extern en meer een intern probleem - te maken met reformatorisch dualisme. We maken een vrij sterk onderscheid tussen de ‘bijzondere genade’ van het geloof en de ‘algemene genade’ van de natuurlijke werkelijkheid. Hierdoor lukt het ons niet altijd even goed om de geloofsinhoud te verbinden met de vakinhoud. Het is een reëel risico dat we dan de werkelijkheid benaderen als een puur natuurlijke werkelijkheid.

Naar mijn overtuiging verklaren deze drie factoren in hun verknoping onze verlegenheid om binnen het christelijk onderwijs vensters op de hemel te openen en christelijke *Bildung* vorm te geven. Ik wil me echter niet bij de feiten neerleggen en ga op zoek naar een alternatief.

2. Alternatief

Ik zou drie oplossingen willen verwoorden. Deze oplossingen bieden hopelijk een uitweg uit de geschetste verlegenheid.

Ten eerste moeten we jegens de overheid de deugd van de moed meer gaan beoefenen! We durven, zo denk ik, te lijden als de overheid ons zou dwingen om een kledingregel of ethische norm af te schaffen, maar durven we nu ook te bloeden als het gaat over de inhoud van het onderwijs? Durf het gesprek met de overheid aan te gaan hierover! We moeten en kunnen aan de regering laten zien dat er een ander onderwijsideaal is, dat zeer oude papieren heeft. Dat is het klassieke *Bildungsideaal* dat vanaf Plato en Socrates zijn algemene vorm heeft gekregen en dat in de vroege Kerk, de Middeleeuwen en de Reformatie zijn specifiek christelijke vorm heeft gekregen. Dit christelijke aspect is de laatste eeuwen langzaam maar zeker verzwakt, maar als algemeen ideaal is *Bildung* nog lange tijd levend geweest. Waarom moet dit verdwijnen voor het huidige pragmatisme-ideaal? Waarom zou dat een goed ideaal zijn? Wat zijn de pedagogisch-wijsgerige gronden van dit ideaal eigenlijk? Hoeveel elementen van dit ideaal zijn er eigenlijk empirisch onderzocht? In Amerika komt men tot het inzicht dat functionalistisch taalonderwijs niet werkt en dat inhoudelijk taalonderwijs terloops het functionele taalgebruik juist verbetert. Naar mijn overtuiging biedt het (christelijke) *Bildungsideaal* een veel beter onderwijskundig paradigma².

² Zie hiervoor uitvoeriger: Ewald Mackay, *Meesterschap in spiegelbeeld. Beschouwingen over persoonlijke vorming in het cultuuronderwijs*, Gouda, 2007, zie vooral hfdst. 5 en hfdst. 6. Zie ook: Ewald Mackay, *Besloten tuin. C.S. Lewis als leermeester*, Gouda, 2011, met name hfdst.

Ten tweede kunnen we tegenover het wetenschappelijk dualisme het monisme van de klassieke theologie van de Kerk stellen. De kern ervan is het adagium van Augustinus: 'Ik geloof opdat ik wete'. Dit denken van de Kerk betreft de traditie van het *gelovend denken*. Deze traditie is voluit legitiem en loopt van Augustinus tot Plantinga. Zij verwijt het wetenschappelijk dualisme haar arrogantie. Immers, alle wetenschap vertrekt vanuit een 'geloof' of aanname inzake wat wetenschap is. Deze aanname rust – zoals het woord al zegt – in zichzelf en is niet verder te funderen dan met een beroep op het aannamekarakter van het gestelde. Wetenschap is ten diepste een vorm van geloof. Heden ten dage dat vaak het dualistische geloof van het naturalisme dat stelt dat alles natuur en materie is. Als deze dualistisch-naturalistische aanname als een legitieme aanname geldt, dan biedt dit logischerwijze ook ruimte voor een andere aanname: het monisme³. Kinderen die vanuit dit monistische ideaal worden opgevoed en opgeleid zien de wereld ook wezenlijk als een eenheid van denken en leven en handelen. Dat alles is broodnodig in een samenleving die steeds harder en meedogenlozer wordt. Ik zie deze verharding als een gevolg van het verlies van een werkelijk geestelijke, innerlijke beschaving in ons land en in Europa.

Laten we, ten derde, het reformatorisch dualisme te lijf gaan! De klassieke wilde juist een verbinding leggen tussen de 'bijzondere genade' – het geloofsleven – en de 'algemene genade' – de natuurlijke werkelijkheid. Deze traditie heeft als hoog ideaal een werkelijke eenheid van het leven in alle dingen.

Naar mijn overtuiging zou het christelijk onderwijs zeer gediend zijn met het ter hand nemen van deze drie alternatieven. Er kan dan een nieuwe ruimte ontstaan in school en klaslokaal om werkelijk het venster op de hemel te openen.

3. Geopende vensters in de alledaagse praktijk

Hoe open je in de praktijk van alledag vensters op de hemel in je klaslokaal? Het begint bij een liefdevolle houding naar de leerlingen. Zij voelen het of je van hen houdt en of je hen echt iets moois wilt leren danwel jezelf verbergt en een plichtmatig lesje ophoest. Voorts gaat het verder met een sterk bewustzijn van het openen van vensters op de hemel. Daarnaast zouden we met elkaar kunnen praten over deze problematiek. We zouden themadagen of leeskringen kunnen houden. Ik geloof hierbij, overigens, in een bescheiden, voorzichtige aanpak. Het moet geen staatsideologie worden. Ieder mag zijn eigen stijl en vorm hebben. Maar laat het ook weer niet aan het puur individuele of toevallige over. Wees hier een gedragen gemeenschap!

Hoe kun je dan in concrete zin in je vaklokaal een dergelijk venster op de hemel kunnen openen? Ik wil een paar voorbeelden noemen, waarbij ik natuurlijk onvolledig moet blijven. Ik verwijs hier naar mijn boek *Een venster op de hemel*, waarin negentien voorbeeldlessen staan.

Ik neem Duits als voorbeeld voor de talen. David Smith, hoogleraar pedagogiek te Grand Rapids, was jarenlang leraar Duits. Hij ergerde zich aan het louter functionalistische taalonderwijs in zijn schoolboek en curriculum. Natuurlijk is het van belang dat een leerling in het Duits brood en melk kan bestellen, maar het moet ook verder gaan, naar een meer geestelijk vlak. Hij bedacht daarom een lessenserie over *Die Weisse Rose*, het Duitse studentenverzet van Hans en Sophie Scholl tegen

2 en hfdst. 3. Zie tevens: Ewald Mackay, *Het Grote Huis. Christelijke geloofstraditie in een (post)moderne wereld*, Apeldoorn, 2013, zie vooral hfdst. 2 en hfdst. 3.

³ Zie hiervoor uitvoeriger: Ewald Mackay, *Geschiedenis bij de Bron. Een onderzoek naar de verhouding van christelijk geloof en historische werkelijkheid*, dissertatie, Sliedrecht, 1997. Zie tevens: Ewald Mackay: *Gedenksteden in de Jordaan. Opstellen over geschiedenis, traditie en cultuur*, Heerenveen, 2000. Zie contra het naturalisme: Alvin Plantinga, *Het echte conflict. Wetenschap, religie en naturalisme*, Amsterdam, 2014 (2011). Zie over Godsbewijzen: Emanuel Rutten, Jeroen de Ridder, *En dus bestaat God. De beste argumenten*, Amsterdam, 2015.

Hitler. Tot zijn verrassing kwam zijn taalonderwijs op een grotere diepte vanwege de inhoud die de leerlingen zeer interessant vonden; de naamvallen leerden ze *nebenbei* ook heel goed!

Vanuit de natuurwetenschappen neem ik wiskunde als voorbeeld. Ab van der Roest van het Ichthus College in Veenendaal maakte een les over de regelmatige vijfvlakken. Hierin begint hij met Augustinus, die spreekt over het boek van de natuur en haar letters: God ordende de natuur volgens bepaalde letters of patronen en regelmatigheden en structuren. De getalsmatige orde is zo'n orde. Vanuit Augustinus gaat hij dan naar Kepler's theorievorming over de wiskunde van het vijfvlak. Wat een goddelijke orde ligt er in dit alles besloten.

Binnen de expressievakken neem ik muziek als voorbeeld. Paul Knöps maakte een serie lessen over Joseph Haydn's *Die Schöpfung*. Hij laat aan de hand van muziekfragmenten zien hoe een klassiek christelijk thema – de schepping – door de componist Haydn is vormgegeven. Haydn probeerde hier door middel van muzikale expressiemogelijkheden de inhoud van het scheppingsverhaal tot uitdrukking te brengen. Hierin zocht hij de lof van God tevens tot uitdrukking te brengen. Muziek is in dit licht veel meer dan alleen klank en ritme en harmonie maar drukt ook iets uit van de goddelijke harmonie. Muziek is, om het met Augustinus te zeggen: 'de echo van God'.

Voor de maatschappijvakken (in combinatie met Engels) maakte Erwin Meerkerk van de ref. sg. Gomarus in Gorinchem een les naar aanleiding van de film 'The Freedom Writers'. Deze film gaat over een keiharde school in Los Angeles, waar leerlingen elkaar te lijf gaan vanwege onderlinge verschillen en vooroordelen. In zijn les gaat Erwin Meerkerk in gesprek met reformatorische kinderen die ook allerlei onderlinge verschillen hebben. In deze les van Erwin Meerkerk wordt op een zeer kwetsbare, open manier dergelijk gedrag gethematiseerd en besproken.

Van harte hoop ik dat deze voorbeelden helpen om vanuit de concrete schoolvakken – van gymnastiek tot Grieks en van basisschool tot pabo – vensters op de hemel te openen voor de leerlingen!

Tenslotte

Aldus heb ik middels dit drieluik geprobeerd te verwoorden, waarin het christelijk onderwijsideaal in termen van het venster op de hemel bestaat. Ik heb drie oorzaken laten zien die de verlegenheid om dit ideaal vorm te geven verklaren. Tevens heb ik een drietal alternatieven aangereikt met behulp waarvan we aan deze verlegenheid kunnen ontsnappen. Dit alles mondde uit in een nieuwe weg naar de praktijk, waaruit we enkele concrete lesvoorbeelden hebben gezien.

Het is mijn overtuiging dat zonder *Bildung* in algemene zin ons land zijn laatste resten van werkelijke, innerlijke beschaving zal verliezen. Nederland en Europa zullen dan verworden tot een puur pragmatische, harde en zakelijke wereld. Het pragmatisme van de overheid heeft geen toekomst. Alleen het oude Bildungsideaal heeft toekomst. Dit ideaal heeft zichzelf reeds bewezen door de eeuwen heen. Het sluit aan bij de wezenlijke kern van het menszijn en van de beschaving. Een dergelijk Bildungsideaal is juist om die reden toekomstbestendig. Deze algemene *Bildung* kan naar mijn diepste overtuiging alleen werkelijk vruchtbaar zijn wanneer zij verwortelt in de bodem van het christelijk geloof. Alleen dan kan de gesloten horizon van de Europese beschaving weer worden geopend. Dan gaan de vensters op de hemel weer open.

Samenvatting

In dit artikel voer ik een pleidooi voor een werkelijke verbinding van het christelijk geloof met de inhoud van de schoolvakken. Ik doe dat met behulp van de metafoor van 'christelijk onderwijs als venster op de hemel'.

Ik vraag me hierbij allereerst af hoe het komt dat er binnen christelijke scholen vaak een verlegenheid wordt ervaren om vorm te geven aan het christelijk geloof in de lessen. De oorzaak ligt in 1) het functionalistische ideaal van de overheid; 2) het wetenschappelijk dualisme en 3) het reformatorisch dualisme.

Voorts zoek ik drie alternatieven voor deze verlegenheid. Die liggen in: 1) moedig een eigen visie verwoorden tegenover de overheid; 2) het legitieme wetenschappelijk monisme beoefenen en 3) het reformatorisch monisme beoefenen.

Aldus kan het venster op de hemel geopend worden en ik geef dat in concrete zin vorm aan de hand van vier schoolvakken.

Naar mijn overtuiging is dit christelijke onderwijsideaal een ideaal dat toekomst heeft, terwijl met het pragmatische ideaal van de overheid de vensters over Nederland dicht zullen gaan.

Over de auteur

Ewald Mackay (1964) is historicus en filosoof. Hij promoveerde op een proefschrift over geloof en geschiedwetenschap. Hij is momenteel werkzaam als docent cuma, geschiedenis en filosofie aan de pabo en Ivo-geschiedenis van de Driestar Hogeschool te Gouda; tevens is hij hier kenniskring-lid van het Lectoraat Christelijk onderwijs. Hij publiceerde verschillende boeken en artikelen op het vlak van geloof, wetenschap, onderwijs en cultuur. Zie voor meer informatie www.ewaldmackay.nl